

VÁCLAV HAVEL – SLOVO O SLOVU (ČERVENEC 1989)

METODICKÝ LIST PRO PEDAGOGY

KONTEXT

Konec osmdesátých let se nesl na vlně pomalu nastupujících změn a uvolňování poměrů v tzv. východním bloku. Jejich hlavním spouštěčem byl již v polovině osmdesátých let nástup Michaila Gorbačova do čela sovětské komunistické strany a následně v roce 1989 i do čela Sovětského svazu. Gorbačov pochopil neudržitelnost totalitního systému, který především hospodářsky silně zaostával za západními velmocemi, a přišel s řadou změn známých pod pojmy *perestrojka* (přestavba hospodářského systému zavedením tržního hospodářství) a *glasnost* (otevřenost, svoboda slova). Uvolnění poměrů postupně ze SSSR přicházelo také do Maďarska, Polska a Německé demokratické republiky. Tzv. sametová revoluce přinesla v Československu pád komunismu až v samém závěru roku 1989, ale změny byly ve vzduchu cítit již od začátku roku.

Na konci osmdesátých let má Václav Havel za sebou několik delších i kratších pobytů ve vězení (nejdelší v letech 1979–1983) a patří k předním československým disidentům a obráncům lidských práv. Jeho jméno je známo i daleko za hranicemi tehdejší Československé socialistické republiky, a to nejen ve spojení s protikomunistickým odporem. V západní Evropě je již dlouhou dobu respektovaným dramatikem a spisovatelem, vycházejí jeho eseje a vznikají inscenace jeho her. Václav Havel, vnímaný jako vůdce opozice, poskytuje stále častěji rozhovory zahraničním médiím a také dostává řadu ocenění. K nim přibyla v roce 1989 i Mírová cena německých knihkupců, na niž autor reagoval děkovným projevem pod názvem *Slovo o slovu*. Jméno laureáta ceny bylo vyhlášeno již na začátku roku 1989, v době, kdy byl Václav Havel ve vězení za to, že přihlížel lednové demonstraci k uctění památky Jana Palacha (tzv. Palachův týden). Po návratu z vězení napsal Václav Havel na své podkrkonošské chalupě na Hrádečku esej *Slovo o slovu* (červenec 1989), kterou v říjnu použil jako děkovnou řeč. Cena byla oficiálně udělena na knižním veletrhu ve Frankfurtu nad Mohanem v říjnu 1989. Václav Havel ji samozřejmě nemohl převzít (neměl již dlouhou dobu cestovní pas, a nemohl tedy do západního Německa ani nikam jinam vycestovat), neformální oslava ocenění se konala v jednom pražském knihkupectví (krátký dobový dokument z produkce Originálního Videojournalu ke zhlédnutí **zde**). Esej *Slovo o slovu* přečetl také herec Jan Tříska v rádiu Svobodná Evropa těsně před listopadem 1989.

ESEJ SLOVO O SLOVU

V eseji se autor zastává svých přátel vězněných za vydávání samizdatové literatury, tedy pro pouhá slova, zároveň v něm rozvíjí úvahu o tom, co je slovo, jakou má sílu, jak je nejednoznačné a jak je zneužitelné. Chvillemi se člověku může zdát, že slovo je jenom „slovo“ – je slabé, bezvýznamné, pouhé pojmenování skutečnosti; jindy může být naopak použito jako zbraň, a získává tak na síle. Můžeme jím někoho nařknout, odsoudit nevinného, hanlivým pojmenováním dodat skutečnosti zcela jiný nádech apod.

V textu autor hovoří o hrozbách současného světa; některé z nich (jako například atomová válka) jsou dnes již méně aktuální, ale jiné, především ekologické katastrofy, jsou naopak ještě naléhavější. Tyto hrozby Havel chápe jako důsledek proměny slova pokorného ve slovo pyšné – tedy proměny v pýchu rozumu, pýchu člověka, který se domnívá, že je jediným a neomezeným vládcem tohoto světa. Slovo je totiž tím, co člověka definuje a odlišuje od zvířat či dalších živých tvorů na této planetě.

Varování před nebezpečím slov, jejich zneužíváním a pýchou už v roce 1989 Václav Havel mínil obecně – tedy neaplikoval ho jenom na totalitní režimy, v nichž byla slova zneužívána tak, aby pomáhala udržet moc nad lidmi. Varování chápe autor jako všeobecně platné i pro ty, kdo tehdy žili v demokracii – a čteme-li Havlův esej dnes, tedy i pro nás žijící v demokracii. Za projevy politiků již málokdy očekáváme nové informace, slova používají ke zvýšení popularity, zastření problému, vyvolání strachu či jiné emoce. Zneužívání a překrucování slov je jednou z důležitých zbraní předvolebních debat, podobně zneužitelné je užívání slov v mediálním prostoru. Slova však musíme opatrně a s respektem používat i v běžném každodenním životě (v hádkách, vypjatých situacích, diskusích, žádostech, stížnostech), protože nám mohou k ostatním dveře otevírat i zavírat. Slova jde velmi těžko vzít zpět (pyšná slova se těžko mění ve slova pokorná, jak upozorňuje autor).

Slovo je podle Václava Havla jedním z hlavních atributů, kterým vděčíme za to, že jsme lidmi, je podstatou lidství. Ke slovům (tedy k jazyku) se musíme chovat s respektem, úctou a vědomím toho, co hrozí v případě jejich zneužití, v jakékoli době a v jakékoli situaci. Právě proto vztah člověka ke slovu autor nazývá úkolem mravním (a ne lingvistickým). Ve svých úvahách autor vychází také z křesťanských hodnot.

Použité zdroje: Daniel Kroupa: Pozvání k četbě Havlových esejů. Předmluva knihy Moc bezmocných a jiné eseje, Knihovna Václava Havla, Praha 2012.

JAK A PROČ ČÍST UKÁZKU VE VÝUCE

Ukázka představuje mladým čtenářům Václava Havla jako autora filozofických esejů, tedy nejen dram, jak ho pravděpodobně středoškolští studenti znají nejvíce. Tento esej je však zároveň textem poměrně čtenářsky přístupným a dodnes platným. Jeho téma může být blízké mladé generaci, protože se nevztahuje jenom k totalitní minulosti, ale obecně se zamýšlí nad rolí „slova“ v lidském životě.

Mladí lidé, kteří denně slyší projevy politiků a dalších veřejných osob v médiích, si jistě uvědomují, jak je možné slova překrucovat, zneužívat a jak totéž slovo užívané v jiném kontextu může získat zcela jiný význam. Kromě tématu samotného se na ukázce studenti naučí pracovat s filozofičtěji laděným textem, který je nutné číst pomalu a pozorně, případně se k některým pasážím vracet.

Ukázka umožňuje učiteli probrat se žáky a studenty řadu různorodých témat:

- obraz Václava Havla jako literáta a filozofa otevírajícího obecné otázky existence člověka na této planetě,
- slovo jako vyjadřovací prostředek popisující skutečnost i zbraň,
- zneužitelnost slova v minulosti (v totalitním režimu plném prázdných formulí a frází) i v dnešní době.

Návrhy konkrétních otázek a aktivit obsahuje pracovní list.